

DIANA MANDACHE

Exilul Regelui

MONARHIE ȘI EXIL

Suverani și drepturi

Actele monarhice, precum abdicările, dezmoștenirile sau desemnările testamentare, la fel ca și prescripțiile, sunt susținute de principii de bază ale dreptului internațional. De fapt, principiile dreptului internațional guvernează statutul caselor regale domnitoare, ca și pe al celor detronate ilegal. Cele mai multe statute ale caselor regale europene (domnitoare sau fost-dominatoare) își au originea în dreptul internațional, legi care s-au dezvoltat din Evul Mediu și Renaștere. Dreptul internațional a fost inițial ghidat sub conducerea monarhilor, datorită necesității de a evita disputele dinastice, care generaseră fie războaie, fie revolte majore în societate. În acest context, „legea privată a familiei (succesiunea) devenea parte nu numai a legii constituționale, dar și a dreptului internațional public”¹. Tot dreptul internațional a fost aplicat și atunci când a fost invocată Convenția Europeană a Drepturilor Omului, pentru demararea procesului de schimbare a succesiunii la tronul britanic, lege care a intrat în vigoare din primăvara lui 2015. Alte asemenea acte internaționale, de exemplu Convenția Națiunilor Unite privind eliminarea tuturor formelor de discriminare a femeii²,

1 Benno Teschke, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations* (Mitul anului 1648. Clasele, geopolitica și construirea relațiilor internaționale moderne), Verso, 2003, p. 227.

2 Adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 18 decembrie 1979.

sunt în măsură să modifice legislațiile interne din regate, în privința aplicării principiului primogeniturii egale.

Pe lângă aceste chestiuni din monarhiile funcționale, și complexa problematică a exilului poate fi privită sub incidența dreptului internațional. Însă, mai întâi, trebuie cunoscute și înțelese aspectele istorice complicate ale perioadei Războiului Rece, cu atât mai mult, cu cât accesul la aceste informații nu a fost posibil decenii întregi, multe fonduri și documente fiind închise și acum.

De-a lungul istoriei, suveranitatea a presupus exercitarea unor drepturi fundamentale, cum sunt: *Ius Imperii* (lat. dreptul de a conduce), *Ius Gladii* (lat. dreptul justițiar de a impune respectul și reprezentarea simbolică prin intermediul *regaliei*³), *Ius Maiestatis* (lat. dreptul de a fi onorat, respectat și protejat) sau *Ius Honorum* (lat. dreptul de a recompensa și onora meritul și virtutea). În cazul pierderii teritoriului – patria – de către un monarh, acesta nu-și pierde drepturile, ci le conservă. Primele două, *Ius Imperii* și *Ius Gladii*, sunt suspendate, inactive sau puse în așteptare. Regele Mihai, ca și alți suverani din exil, a rămas mai departe monarh, pentru că titlul nu se pierdea, existând o suveranitate pe care a purtat-o cu sine, dincolo de hotarele României.

Exilul regal reprezintă o stare existențială, impusă prin schimbarea regimului politic, în urma unor lovituri de stat, revoluții sau războaie. Exilul are consecințe la nivel individual, pentru fiecare membru al familiilor regale, iar la nivel statal, instituția monarhică și dinastia sunt înlăturate (prin forță, prin uzurpare). La fel, suprimate sunt și vechile valori și simboluri politice, culturale, elitele fiind închise, deportate, ucise ori nevoite să-și părăsească patria; diplomații aflați la posturi nu mai revin în statele care își schimbă regimul politic în mod brutal.

Exilurile regale din secolul XX s-au produs în urma conflictelor militare majore, când noile sfere de influență și structuri politice au determinat trasarea frontierelor. Acestea au dus la schimbări de

3 Coroana, sceptrul, mantia și alte însemne ale puterii supreme regale, purtate la încoronare sau la ceremonii speciale.

regimuri politice: în urma Primului Război Mondial, marile imperii au dispărut, republicile luând locul monarhiilor. După Al Doilea Război Mondial, monarhiile din Estul Europei au fost înlocuite de republici comuniste situate în sfera de influență a URSS – state devenite captive ideologiei și mentalităților acestui gen de totalitarism.

Teama comuniștilor de modelul Juan Carlos

Serviciile de informații comuniste i-au supravegheat și monitorizat atent pe foștii suverani și emigrația politică din țările respective. Teama Securității comuniste române față de revenirea la monarhie a fost permanentă, lucru care poate fi observat din notele și rapoartele Securității, exemplul Regelui Juan Carlos I⁴ al Spaniei fiind emblematic.

Astfel, la scurt timp după căderea Zidului Berlinului, pe 19 noiembrie 1989, într-o telegramă de la Paris a Securității, era transmis interviul acordat de Rege pentru *Le Figaro Magazine*, iar în textul tradus fuseseră inserate codificat nume de persoane, state și localități. Codificarea avea nuanțe mai curând comice, fiind folosite uneori denumiri ironice la adresa dictatorului, care circulau printre români, ca „Danubiul” sau „Dunărea gândirii”:

„În debandada generală a comunismului din Est, rămâne o mare bucată de banchiză Ceahlăul [România] lui C... [Ceaușescu]. La Bușteni [București], nu se pune problema dezghețului, dimpotrivă, Dunărea gândirii, denumirea oficială a lui C... [Ceaușescu], accelerează programul său care vizează să facă Ceahlăul *tabula rasa*... Atunci, singura speranță rămâne în străinătate – în Movila [Rusia], unde Gorbaciov suportă din ce în ce mai rău tiranozaurul ceahlăuan. În Breaza [Elveția], de asemenea, aproape de Găiești [Geneva], unde trăiește STRĂINUL, baronul care a știut să-i reziste lui Hitler,

4 Juan Carlos I (n. 1938), rege al Spaniei între 1975 și 2014, a rămas cunoscut în istorie pentru abilitatea de a transforma Spania dintr-o dictatură într-o democrație, el putând constitui un model pentru familiile regale din sud-estul Europei.

ca să fie apoi exilat de Stalin. O soluție ca în Midia [Spania] ar fi posibilă? Străinul ar putea fi un Juan Carlos ceahlăuan?”⁵

Pentru statele din sud-estul Europei, suveranul spaniol putea constitui un model. Ascensiunea sa la tron, în noiembrie 1975, și a Casei de Borbón a urmat dictaturii lui Franco, iar revenirea uneia dintre casele regale istorice ale Europei le-a redat speranța multor monarhii aflate în exil. Fără îndoială că monarhul spaniol și politica reformatoare pe care a susținut-o aveau să rămână puncte de reper și modele pentru regalitățile rămase fără tron.

Politicile reformatoare și modernizările monarhiilor istorice europene dovedesc viabilitatea și continuitatea acestora în peisajul european. Pentru suveranii deposezați de tron, supraviețuirea în exil depindea de sprijinul unor organizații, precum și de puterea relațiilor de familie. Pentru Regele Constantin II al Greciei, aflat în exil, ascensiunea pe tron, cu decenii în urmă, a cumnatului său, Juan Carlos, avea o semnificație specială, de familie, dar și prin genul de relații pe care le-a dezvoltat în continuare cu monarhii europeni. Și familia regală română se înrudește cu cea spaniolă⁶: Sofia, soția lui Juan Carlos al Spaniei, este vară primară a Regelui Mihai, pe filiera Reginei-Mamă Elena și a familiei regale a Greciei. Pe timpul exilului familiei regale române, relațiile cu familiile din monarhiile funcționale europene s-au menținut, în special cu Regina Sofia a Spaniei sau Regina Elisabeta II a Marii Britanii. Dar alianțele matrimoniale și legăturile dinastice aveau o puternică amprentă genetică, provenind mai ales din secolul XIX, dominat de Regina Victoria.

5 Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), Serviciul de Informații Externe (SIE), 6069, pp. 311–313, interviu realizat de Patrick Weisman și Nicolette Franck pentru *Le Figaro Magazine* cu Regele Mihai; știrea a fost difuzată și de postul de radio BBC.

6 Mai existau două înrudiri, prin intermediul Reginei Maria, care era vară primară cu Victoria Eugenia, regina-consoartă a Spaniei; iar sora mai mică a Mariei, Beatrice, era căsătorită cu Alfonso, Infantele Spaniei.

Experiențe istorice: alianțe matrimoniale și dinastii, pierderi de tron

În secolul XIX, Regina Victoria a Marii Britanii era supranumită „bunica Europei“, datorită șirului de alianțe matrimoniale realizate prin intermediul copiilor sau nepoților ei. Secolul XIX avea efigii inspiratoare, cum a fost cel al Victoriei, după aceasta denumindu-se o întreagă perioadă glorioasă în inovații și modernizări – epoca „victoriană“ –, care coincidea cu lunga ei domnie. Regele Carol I al României făcea parte și el din panoplia personalităților monarhice victoriene, care, alături de nepotul său, Ferdinand, și de elita politică, au contribuit la modernizarea politică, economică, culturală și edilitară a României.

Harta Europei era trasată și prin prisma intereselor geopolitice fondate pe legături matrimoniale. În sud-estul Europei, Marile Puteri din secolul XIX preferau să recunoască suveranitatea unor state prin venirea pe tronurile lor a unor principii străini.

Revenind la fondatorii de dinastii din sud-estul european, în cazul Bulgariei, a fost o primă încercare, prin aducerea la tron a lui Alexandru Battenberg, nepot al țarului Alexandru II al Rusiei, dar care n-a rezistat, urmând ca, din 1887, să acceadă Ferdinand de Saxa-Coburg-Gotha-Koháry, cunoscut și ca țarul (regele) Ferdinand I al Bulgariei, care avea să pună bazele unei noi dinastii.

La fel, în Grecia, o primă încercare s-a făcut în 1832 când Othon (Otto), principe de Bavaria, a devenit rege al Greciei, dar a plecat în exil treizeci de ani mai târziu. Succesorul său a fost George I, rege al Greciei din 1863, născut principe al Danemarcei, cu numele de Christian, fiul Regelui Christian IX, supranumit și „socrul Europei“. Două dintre fiicele acestuia din urmă au devenit Regine: Alexandra avea să ajungă regina-consoartă a Marii Britanii, prin căsătoria cu Edward, principe de Wales, viitorul Rege Edward VII; Dagmar, prin căsătoria cu țarul Alexandru III, avea să devină cunoscută drept Maria Feodorovna, țarina Rusiei. Regele George I al Greciei, provenind

din casa regală daneză, avea conexiuni dinastice și cu Casa Regală a României, pe filiera Reginei-Mamă Elena, care era nepoata sa.

În cazul Serbiei, ulterior Iugoslavia, lucrurile au stat diferit: dinastia a fost una locală, mai întâi Obrenovici, apoi, din 1903, Karagheorghevici, dinastie întemeiată de Petru I, străbunicul actualului principe de Coroană Alexandru. Mai era dinastia locală din Muntenegru, unde Nikola a fost principe din 1860, proclamându-se rege în 1910 și fondând dinastia Petrovici-Njegoș. Muntenegru a fost încorporat Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor în noiembrie 1918, Regele Nikola nerecunoscând acel fapt politic și plecând în exil în Franța.

În Albania, Marile Puteri l-au adus pe tronul de la Tirana, pentru scurt timp, pe Wilhelm, principe de Wied, nepot al Reginei Elisabeta a României. După obținerea independenței și după război, în 1925, a fost proclamată republica, sub conducerea unui lider local, Ahmed Zogu. În 1928, Albania a redevenit monarhie, având o dinastie locală, iar Zogu s-a autoproclamat rege, sub numele de Zog I.

România, Bulgaria, Grecia au fost singurele state din sud-estul Europei, în care fondatorii dinastiilor au fost principii înrudiți cu marile case regale europene și acceptați de Marile Puteri, pentru a accede la tronurile acestor țări. Serbia, ulterior Iugoslavia, Muntenegru și Albania, cu excepția aceluia interludiu eșuat al principelui de Wied, au avut dinastii locale.

În România anului 1866, a fost întemeiată o dinastie de sorginte germană, prin aducerea la tron a lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, un principe care era pe jumătate german și pe jumătate francez. Carol rămânând fără descendenți, din 1889, având acordul familiei de Hohenzollern, a fost numit principe ereditar nepotul Regelui, Ferdinand. Căsătoria acestuia cu Maria Alexandra Victoria, Princesă de Edinburgh, a constituit un câștig în domeniul alianțelor matrimoniale, în special pentru dinastia României. Regina Victoria, bunica ei, a regretat plecarea nepoatei într-o țară atât de îndepărtată și faptul

că se căsătorise prea devreme, o alianță matrimonială cu principele George, viitorul Rege George V, fiind preferată de familia regală britanică. Prin căsătoria cu un catolic, Principesa Maria renunța definitiv la succesiunea la tronul Marii Britanii, conform tratatului de căsătorie încheiat în decembrie 1892. Sacrificiile personale ale reprezentanților regalității rămân adesea uitate de-a lungul timpului, ele urmând să fie redescoperite și înțelese mai târziu.

Dar norocul Mariei și al românilor a fost această căsătorie, care avea să aducă prestigiul reginei alături de Regele Ferdinand, în momentele dificile ale Marelui Război, ei devenind suveranii României întregite. Ferdinand fusese exclus din rândurile familiei de Hohenzollern, atunci când luase decizia de a intra în război, în august 1916, alături de puterile Antantei, dar, ca rege constituțional, respectase dorința românilor de a intra în război alături de Antantă, împotriva țării sale natale – Germania – și a familiei sale.

Înainte de acest moment, cuplul regal înfruntase ocupația Puterilor Centrale și o pace care aducea condiții grele României; deși rămasă neratificată, ea aducea, în primăvara lui 1918, chiar posibilitatea înlăturării Regelui Ferdinand și a dinastiei sale, și aducerea unui nou suveran, favorabil Puterilor Centrale. Schimbarea raportului de forțe și reintrarea României în război au însemnat menținerea dinastiei, stabilitate politică și terminarea războiului alături de statele învingătoare ale Antantei.

Relațiile interdinastice și universalizarea intereselor lor nu au dus automat la echilibrul puterii, ci la practici dinastice distincte, ale echilibrului prin eliminare. Monarhiile europene au suferit schimbări dramatice la finele Primului Război Mondial. În ciuda alianțelor matrimoniale încheiate sau a fondării unor noi dinastii în epoca victoriană, Marele Război divizase familii, având efecte nu numai asupra existenței imperiilor, dar și asupra destinului individual regal.

În Germania, *Kaiser*-ul Wilhelm II a fost obligat să abdice în 1918. El s-a refugiat în Olanda, țară neutră în timpul războiului, unde

a rămas pentru tot restul vieții.⁷ În Austro-Ungaria, Karl de Habsburg, împărat al Austriei și rege al Ungariei (sub numele Carol IV), a abdicat în 1918 și a plecat în exil, în Elveția. Noile state Austria și Ungaria au adoptat constituții noi și legi speciale⁸, care aboleau dreptul de succesiune al Habsburgilor. Tratatul de pace nu au făcut referire la Casa de Austria și problemele sale. Dar în februarie 1920, la Conferința Ambasadorilor, Puterile Aliate au declarat că nu vor sprijini o restaurație habsburgică.⁹ După câteva încercări, în martie și octombrie 1921, de a-și relua tronul Ungariei, Carol s-a autoexilat în Madeira, unde a și murit, în 1922. Dintre toți monarhii, soarta cea mai tragică au avut-o țarul Nicolae II și familia sa, uciși de bolșevici.

În România, monarhia a ieșit din război întărită, instituția având un uriaș prestigiu în rândurile populației. Regele Ferdinand și Regina Maria asigurau o anumită stabilitate politică, în comparație cu alte state balcanice. După Primul Război Mondial, numai trei dintre nepoatele Reginei Victoria rămăseseră pe tronurile Europei: Maria în România, Maud în Norvegia și Ena în Spania. Pe continent, alți nepoți ai „bunicii Europei” aveau destine foarte diferite: Alexandra, țarina Rusiei, a fost asasinată de bolșevici, alături de familie; Wilhelm II a plecat în exil în Olanda, iar Sophie, regina Greciei, a luat calea exilului în Elveția, întorcându-se apoi, alături de rege și familie, în Grecia, în decembrie 1920.

Zona balcanică s-a dovedit a fi, de-a lungul istoriei moderne și recente, o regiune cu schimbări succesive de regimuri politice, adeseori căpătând aspecte dure, violente, cu asasinate politice, guverne militare, adeseori dictaturi. În cazul României, nu a existat atât de multă violență politică, în comparație cu statele din jur, iar înfăptuirea unei Români întregite, la sfârșitul Primului Război Mondial, constituie cel mai reușit exemplu de unificare națională din regiune.

7 După încheierea armistițiului, Regina Wilhelmina a Olandei a refuzat să-l extrădeze pe *Kaiser* Aliaiților.

8 În Ungaria, Legea 47/6 din noiembrie 1921.

9 G.A. Pordea, *Ardealul și Habsburgii*, Madrid, 1956, p. 16.

Harta geopolitică a Balcanilor a suferit transformări fundamentale după sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, monarhiile fiind înlocuite de republici, incluse de regimurile comuniste, care s-au instalat la putere, în sfera de influență a imperiului sovietic. Exilul reprezenta o formă de existență nedreaptă, impusă monarhilor, care începuse mai devreme cu Zog I al Albaniei, sau Petru II al Iugoslaviei, continuând apoi cu Simeon II al Bulgariei și Mihai I al României. Acestea erau destine influențate de schimbările regimurilor politice din Balcanii ruseficate, iar viața suveranilor și a descendenților lor a fost pentru totdeauna influențată de efectul devastator produs de comunism în țările respective. În România, monarhia a supraviețuit încă doi ani după sfârșitul războiului, chiar spre surprinderea cercurilor politice occidentale, datorită popularității Regelui. După abdicarea Regelui Mihai, în sud-estul Europei a mai rămas pe tron doar unchiul său, Regele Pavlos al Greciei.

După căderea Cortinei de Fier, suveranii din sud-estul Europei au avut de parcurs noi drumuri, la fel ca și societățile care au renăscut treptat. Azi, exilul familiilor regale sau existența lor acceptată, într-o formă semioficială, în republici, stau în atenția jurnaliștilor și istoricilor. Suveranii și descendenții lor sunt figuri publice și au stârnit interesul presei și al fotografiilor de-a lungul timpului, iar prin intermediul Internetului sau al rețelelor de socializare, imaginile și informațiile s-au multiplicat. Pentru regalitatea sud-est-europeană, care a trăit în exil timp de întregi decenii, acest tip de publicitate poate să constituie un atú de imagine.

Începutul exilului. Repudierea abdicării

Dacă pornim în acest periplu istoric de la finalul lui 1989 și mergem înapoi, pe firul istoriei, la momentul dramatic de la sfârșitul lui 1947, înțelegem că aceste două repere au reprezentat ferestre istorice în evoluția sau involuția politică a României. Cum au intrat în scenă

unele personaje și cum au fost altele forțate să plece de pe teritoriul național, vom afla în continuare.

În luna noiembrie 1989, cu puțin înainte de căderea comunismului în România, Regele Mihai a acordat un interviu televiziunii maghiare, în emisiunea „Panorama“, care a stârnit ecouri puternice în epocă. În jurul problemei abdicării, gravitau esența exilului impus și a existenței regimului comunist în România, de aceea subiectul apăsător frecvent menționat în mass-media din perioada Războiului Rece. O întrebare s-a referit și la condițiile în care s-a produs abdicarea, ele fiind sintetice descrise de Rege:

„La 29 decembrie 1947, mareșalul Curții mi-a comunicat că Groza și Dej vor să se întâlnească cu mine și cu mama, chiar a doua zi. N-am bănuț despre ce era vorba. Mi s-a spus că vor să discute o problemă de familie. Am crezut că va fi vorba despre apropiata mea căsătorie, așa că am plecat la București. În ziua de 30 decembrie, dimineața, la Palat au sosit Groza și Dej, care mi-au prezentat documentul privind abdicarea mea. Am încercat să-i conving că nu pot semna, până nu consultăm și poporul. Mi-au spus că nu este timp pentru așa ceva, replicându-mi că «așa cum poporul a învățat să vă iubească, va învăța să ne iubească și pe noi». Eu am cerut atunci să rămân puțin singur. Am intrat în biroul de lucru, unde am fost înștiințat că legăturile telefonice îmi fuseseră tăiate, garda palatului era arestată, iar în locul ei fuseseră dislocate trupele guvernului. În al doilea rând, în jurul palatului, erau instalate tunuri îndreptate spre noi. Am încercat să purtăm în continuare tratative, iar după aceea Gheorghiu-Dej și Groza m-au șantajat că, dacă nu semnez abdicarea în câteva minute, cel mult în jumătate de oră, va fi o baie de sânge în România și oricine se va împotrivi va fi lichidat. Cu alte cuvinte, am fost nevoit să semnez. Chiar dacă nu pentru mine, căci nu asta era esențial, ci pentru că nu am vrut ca din cauza mea să se producă și mai multe suferințe poporului.“¹⁰

10 ACNSAS, SIE 6069, p. 7.